

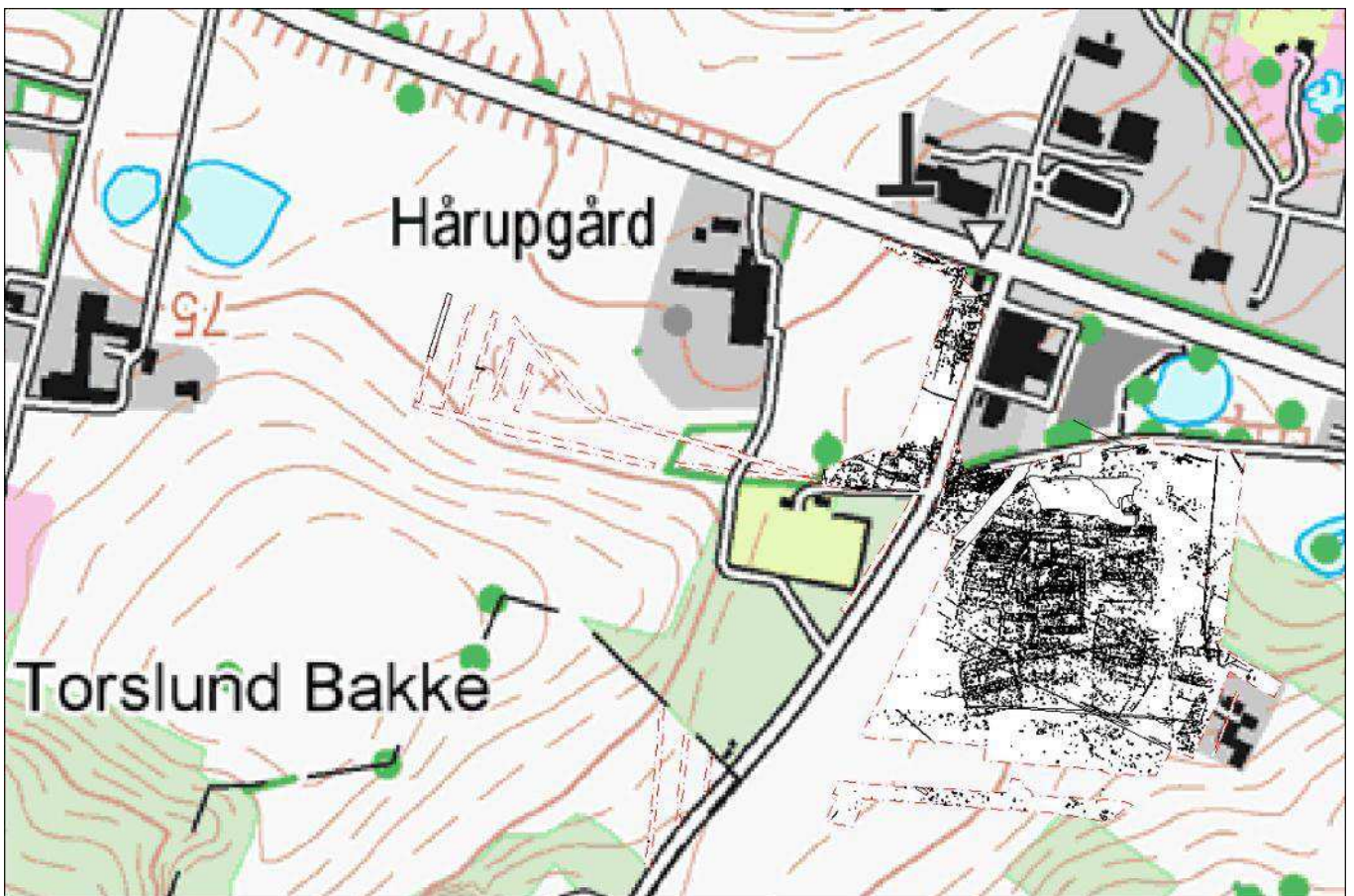

Kulturhistorisk rapport for arkæologisk undersøgelse ved Hårupgård.

Journalnummer: SIM 4/2012
Sted: Motorvejen Hårup-Låsby

SB Stednummer: 160105-270
KUAS j.nr.: 2010-7.24.02/SIM-0007

Matr. nr.: 6na, 6m, 9a, 9gk og 22a
Ejerlav: Hårup By, Linå.
Sogn: Linå
Herred: Gjern
Gl. Amt: Skanderborg

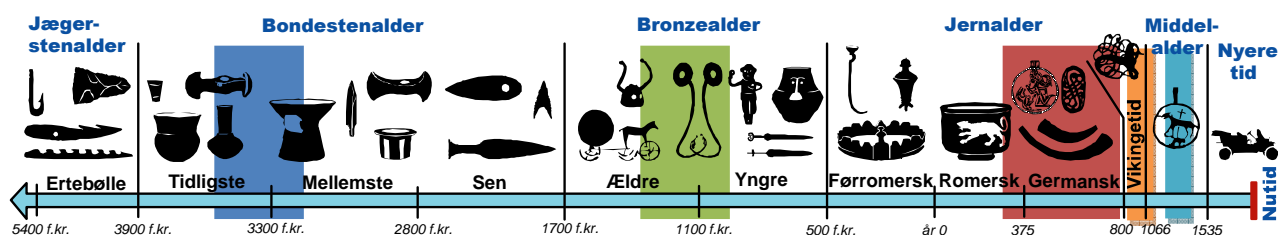

Udgravningen SIM 4 2012 med tilstødende arealer. (Baggrundskort: KMS 4 cm kort)

Resume: Ved udgravning af ca. 70.000 m² blev der registreret over 18.000 anlæg. Udgravning viste adskillige arkæologiske anlæg fra en jernalderlandsby, som vi erkendte i prøvegravningen. Der blev registreret over 25 gårdsanlæg, der har afløst hinanden over tid. En gravplads fra vikingetiden rummede 30 grave, i flere af disse var fine gravgaver. Desuden blev få indslag af en bebyggelse fra bronzealderen, et jernudvindingsanlæg, en mulig lade fra middelalderen samt et kulturlag fra bondestenalderen registreret.

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Undersøgelsens foreløbige resultater.....	3
Stenalder.....	3
Bronzealder.....	5
Jernalder.....	6
Vikingetid.....	9
Middelalder.....	12
Ekstraordinære anlæg.....	12
Samlet afrunding på udgravningens resultater.....	13
Topografi.....	13
Udgravningsdata.....	14

Tidslinje over dansk oldtid, middelalder og nyere tid. På tidslinjen er der markeret fem perioder, som vi har fundet arkæologiske spor fra ved Hårupgård-udgravningen.

Indledning

Forud for anlæggelse af motorvejen mellem Funder og Låsby, har Silkeborg Kulturhistoriske Museum lavet omfattende, systematiske forundersøgelser i det godt 28 km lange trace. Forundersøgelserne har resulteret i flere udgravninger. Denne rapport omhandler udgravningen på matriklerne 6na, 6m, 9a, 9gk og 22a Hårup by, Linå sogn.

Udgifterne til undersøgelsen påhviler ifølge museumsloven §26 stk. 2 og §27 stk. 4 byherre, der i dette tilfælde er Vejdirektoratet; Thomas Helsteds Vej 11, 8660 Skanderborg Att. Kirsten Friis-Christensen. Ansvarshavende på museet er Peter Mohr Christensen, som har stået for den indledende korrespondance.

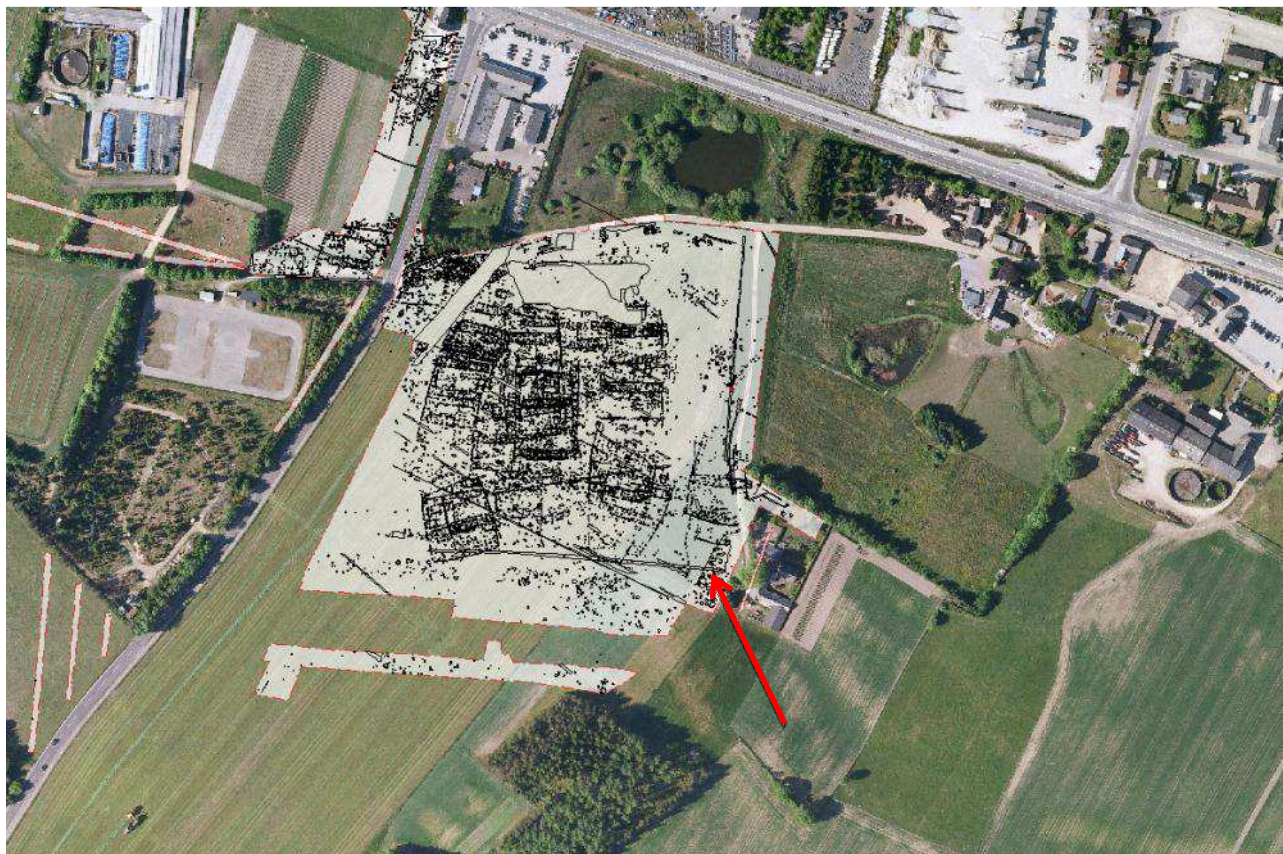
Undersøgelsens foreløbige resultater

D. 12/03 2012 til d. 12/02 2013 foretog Silkeborg Museum udgravningen af SIM 4 2012 Hårupgård. Denne udgravning skulle vise sig ikke kun at rumme adskillige arkæologiske anlæg fra en jernalderlandsby, som vi erkendte i prøvegravningen. Der skulle også vise sig at være en gravplads fra vikingetiden, indslag af en bebyggelse fra bronzealderen, et velbevaret jernudvindingsanlæg, en lade fra middelalderen samt et kulturlag fra bondestenalderen. I alt er der registreret over 18000 arkæologiske anlæg, stolpehuller og gruber. Anlæggene repræsenterer mere end 30 langhuse, grubehuse, jernudvindingsovne, adskillige hegnsforløb samt grave fra germansk jernalder og vikingetid. Langhuse, økonomihuse og hegn udgør over 25 forskellige gårdsanlæg, kaldet tofter, disse har dog ikke alle været samtidige.

Hoveddelen af bebyggelsen er fra jernalderen, men der er også registreret bebyggelse fra bronzealderen, og der er sågar spor efter en boplads fra bondestenalderen. Der har altså været bebyggelse i området længe før jernalderlandsbyen opstod.

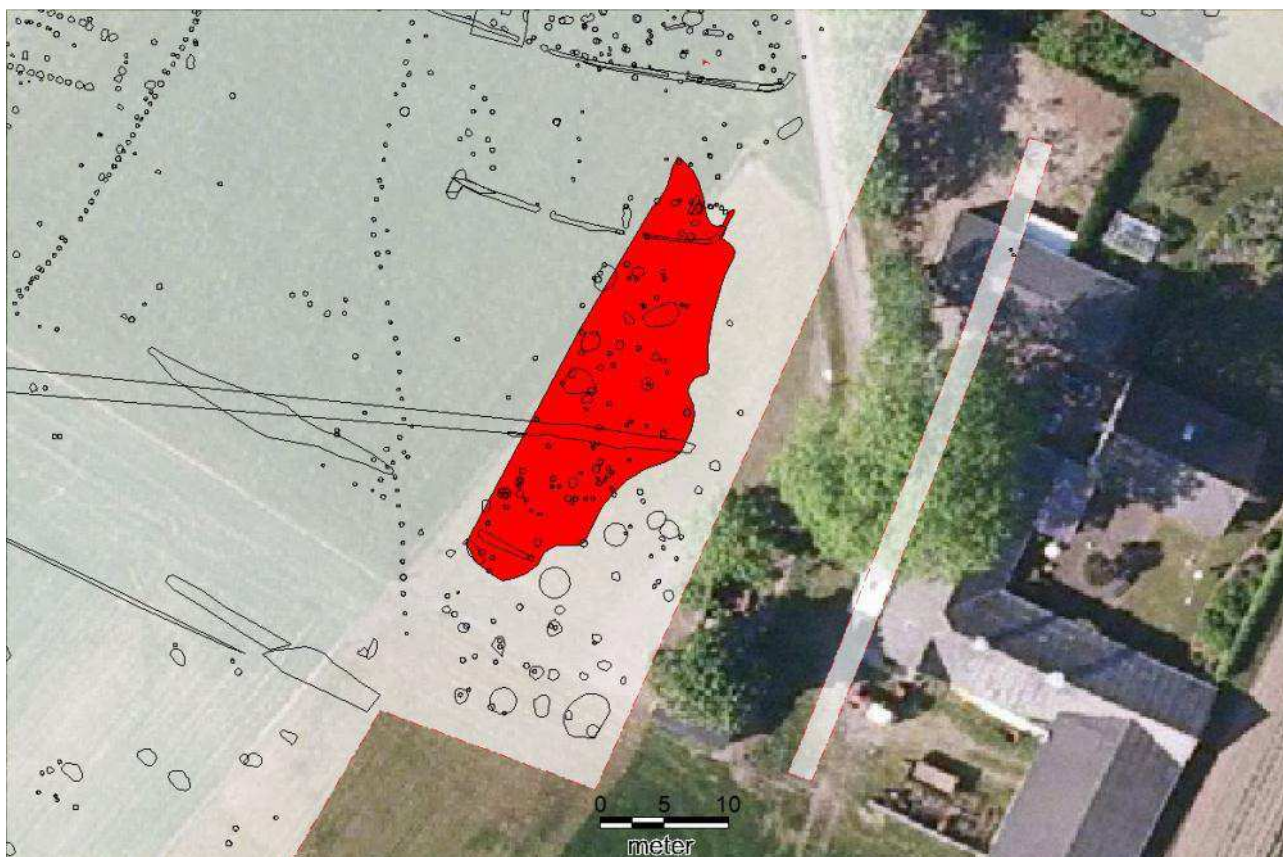
Herunder vil der blive redegjort for udgravningens resultater i kronologisk rækkefølge.

Stenalder

Den røde pil peger på kulturlaget fra bondestenalderen.

I udgravningens sydøstligste hjørne afdækkedes et kulturlag fra bondestenalderen. Med kulturlag menes der, et lag der er dannet i forbindelse med menneskelige aktiviteter på en oldtidsboplads. Kulturlaget, der dækkede ca. 282 kvadratmeter, indeholdte således rester af bopladsens affald i form af f.eks. lerkarskår, flintafslag fra produktion af flintredskaber, aske og trækul. Under kulturlaget udgravedes spredte anlæg af bopladsen fra bondestenalderen, der bestod af gruber, kogestensgruber og stolpehuller. Dog kunne der ikke erkendes nogen egentlig sammenhæng mellem disse anlæg i form af langhuse eller andre bygninger.

Kulturlaget er her markeret med rødt.

Dateringen af bopladsen ligger i slutningen af den tidligste bondestenalder, hvilket vil sige ca. 3500-3300 f.Kr. Dateringen af de arkæologiske anlæg fra bondestenalderen, hviler endnu kun på relativ datering af oldsagsmaterialet, herunder særligt ornamenterede lerkarskår. Der vil senere blive foretaget en mere præcis datering ved hjælp af c14-dateringsmetoden.

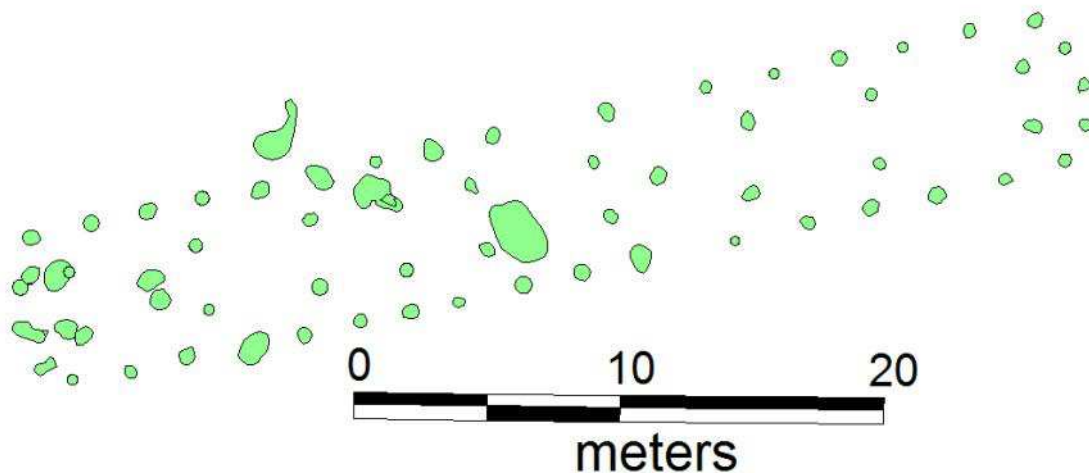

På dette oversigtsfoto er kulturlaget fra bondestenalderen indtegnet med en rød linje.

Bronzealder

Under udgravning af langhuse, hegn osv. fra jernalderen, stødte vi på andre arkæologiske anlæg, der skal dateres til yngre bronzealder, dvs. 1100-500 f.Kr. Huset er et Øst-vest orienteret treskibet langhus fra ældre bronzealder i to faser med vægforløb i hele husets udstrækning.

I forbindelse med huset blev gruber med lerkarskår registreret og undersøgt. Gennemgang af lerkarskår samt c14-datering, vil præcisere hvornår den lille enkeltgård fra bronzealderen lå her.

Stolpehuller og gruber fra bronzeladeren.

Jernalder

Af udgravningen over 18.000 registrerede arkæologiske anlæg hører langt de fleste til jernalderlandsbyen. De mange anlæg der relaterer sig til denne periode var særdeles velbevaret. Langt de fleste af de anlæg der er fremgravet ved Hårupgård, skal således henregnes til denne lille jernalderlandsby. Over 30 langhuse, flere økonomihuse og hegn udgør mere end 16 forskellige gårdsanlæg, kaldet tofter, disse har dog ikke alle været samtidige.

Udsnit af udgravningen, i bebyggelseskoncentrationen

Samme udsnit som ovenfor, nu med nogle af husene og enkelte hegn markeret

Videre analyse af det enorme datamateriale vil kunne afgøre, hvor mange gårde der har stået samtidigt over landsbyens levetid. Flere steder har stolpehullerne fra huse og hegn skåret hinanden, og netop det giver os mulighed for at afgøre, hvilke gårde/tofter har stået hvornår i forhold til hinanden. Landsbyen kan udskilles i mindst tre bebyggelsehistoriske faser. Der er tegn på kontinuitet fra ca. 350/400 e.Kr. og ca. 300 år frem i tid. Dateringen understøttes af fund af keramik, der typologisk henregnes til perioden ældre germansk jernalder.

Ud over koncentrationen af gårde ved Hårupgård strækker bebyggelsen sig videre mod nordvest. Det drejer sig her om de tilstødende arealer, som eksempelvis i forbindelse med udgravning under ”interims-vejen” ved Borgerdalsvej. Her optræder ligeledes tæt bebyggelse fra jernalderen, dog ser det ud til at gårdene her ligger mere for sig selv end vi så det på Hårupgård.

Generelt kan vi på nuværende tidspunkt etablere, at der i hele det nuværende Hårup, særligt omkring Hårupgård og vestover, er bebyggelse fra yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder, 350 e.Kr og frem i tid. Centrum for bebyggelsen er altså ved Hårupgård, hvor små gårde spreder sig ud i det omkringliggende landskab.

En hel tofte, langhus og økonomibygninger med omgivende hegn markeret med paptallerkener. Tre porte i hegnet markeret med landmålerstokke.

Ud over kvæg- og landbrug har man produceret jern i landsbyen ved Hårupgård. I den nordvestlige del af landsbyen fremgravede vi omkring 10 jernudvindingsovne. Typemæssigt skal de henregnes til den såkaldte slaggegrube-type jernudvindingsovn, hvor jernet samler sig ved udvinding i et slaggebad i ovns bund. Der er i øvrigt fundet flere jernudvindingsovne i området, som antyder at jernaldergårde i Hårup har produceret forholdsmeget jern.

Her ses en af jernudvindingsovnene under udgravning. Det er den nederste rest af ovnen der er bevaret, og i dette tilfælde fyldt med slagge fra den sidste jernudvinding.

Her ses et oversigtskort over den nordvestlige del af udgravningen samt de tilstødende arealer på vest-siden af Borgerdalsvej.

Vikingetid

I den nordvestlige del af udgravningen, hvor arkæologiske anlæg fra landsbyen fra jernalderen spreder sig, lå endvidere en gravplads fra vikingetiden. I alt var der 11 kammergrave, 8 jordfæstegrave og 8 brandgrave. Dvs. en gravplads med omkring 30 grave bevaret, dog har en moderne kloakledning ødelagt et vist antal grave, da denne er blevet etableret i østsiden af gravpladsen.

I jordfæstegravene, kammergravene samt de konventionelle jordfæstegrave, var der ikke meget tilbage af de afdøde. Kun i ganske få tilfælde kunne der erkendes intakt skeletmateriale. Anderledes forholder det sig med gravgodset. I mange af gravene har den gravlagte fået metalgenstande med sig. Metaloldsagerne er generelt meget godt bevaret, og har endda i flere tilfælde været med til, at bevare aftryk af tekstiler. I en af gravene var der medgivet en stor kampøkse, der har været pakket ind i flere lag tekstiler og muligvis også skind.

Der kan desværre ikke knyttes nogen direkte kontakt mellem jernalderbebyggelsen og gravpladsen. Der er simpelthen en periode på godt 300 år, hvor der ikke er tegn på bebyggelse der ellers havde kunnet knytte sig til gravpladsen.

Den store andel af kammergrave antyder, at de gravlagte har været fra samfundets top. Desuden er der mange fine glasperler og smykker, der kan antyde en vis rigdom. Kammergravene er endvidere forskellige, på den måde, at nogle egentlige er stavbyggede kamre med et formodet låg. Hvor andre er kamre med den afdøde i kister, vognfadinger eller trug. De konventionelle jordfæstegrave ser vi grave med og uden kiste.

Her ses bunden af en kammergrav, samt påbegyndelsen af udgravningen på en anden grav.

På planen ovenfor er gravene samt dødehuset markeret med rødt. Den sorte pil er placeret midt i kloakledningen, der sikkert har flere grave på samvittigheden.

Desuden lå tre af kammergravene i et øst/vest orienteret gravanlæg, omtalt som dødehus. Først er dette dødehus konstrueret med stavbyggede vægge omkring to af kammergravene. Senere har man nedbrudt østgavlen af dødehuset, og inkluderet endnu en kammergrav. Man skal nok ikke forestille sig et solidt langhus, som dem vi har erkendt fra jernalderbopladsen, men nok snarere en lettere konstruktion henover de tre kammergrave. Endvidere antydes et tilhørsforhold mellem de gravlagte

i dødehuset, udover selvfølgelig dette, men også at der i den første konstruktion er gravlagt en mand og en kvinde. Dette kan vi se antydning på gravgodset i form af kampøkser i mandsgrave, og glasperler, skrin og hængesmykker i kvindegrave. Den sidste kammergrav i dødehuset, er en kvindegrav, hvor man måske kan forestille sig et slægtskab med de to andre gravlagte.

Øverst ses en af de kampøkser vi fandt i gravene fra vikingetiden. Til venstre ses et hængesmykke, et af to, der kommer fra en af kvindegravene. Til højre ses to af de mange glasperler fra jordfæstegravene.

SØLVMØNTER

Der er også antydninger af kontakt til fjernere egne. Her kan henregnes fund af et helt lerkar udført i såkaldt østersø-stil. Lerkarret kommer faktisk fra den ældste kvindegrav i dødehuset, og skal findes sine paralleller i østersøområdet, måske det nordlige Tyskland eller Polen? Udover lerkarret, er der fundet to arabiske sølvmonter, dirhems, der muligvis kommer fra Tashkent, dvs. det nordøstlige Afghanistan. Mønterne er givetvist kommet hertil via handel, og en tydnig af skriften på mønterne

vil kunne fortælle hvor, hvem og hvornår efter koranen mønterne er slået. Dermed kan disse to arabiske sølv mønter indirekte datere gravpladsen.

Dateringen af gravpladsen er generelt givet ud fra de genstande der er kommet med i gravene. Derfor henregnes gravpladsen til at være anlagt engang omkring 950 e.Kr.

Middelalder

Mest tydeligt tegner de arkæologiske spor fra middelalderen sig som såkaldte agerrener. Disse blev registreret over størstedelen af de undersøgte arealer. Agerrener er spor efter de middelalderlige marksystemer. I middelalderen anvendte man tunge hjulplowe, der var besværlige at vende. Derfor opstod et system med lange såkaldte højryggede agre. Markene har lignet lange lave volde og grøfter. Det er disse grøfter vi ser som lange muldholdige plamager henover stolpehullerne fra jernalderen.

Ud over agerrenerne er en bygning foreløbig dateret til middelalderen. Det drejer sig om en lade, beliggende på stærkt skrånende terræn. Bygningen lå i udgravningens østlige del, og kan have været en markbygning, tilhørende det middelalderlige Hårup. Hårup nævnes første gang i de skriftlige kilder 1334, hvor den hedder Hatterup.

Ekstraordinære anlæg

Grave fra germansk jernalder

Seks sammenhængende jordfæstegrave fra Germansk jernalder blev påtruffet øst for vikingetidsgravpladsen. Gravene var dækket med håndstore sten og en del lerkarskår blev fundet mellem stenene. Af gravgaver var derudover kun en enkelt kniv bevaret.

Jernmagerhytten

I udgravningens nordøstlige område ud mod Hårup Bygade registrerede vi et jernudvindings anlæg. Anlægget bestod af en jernudvindingsovn omgivet velbevarede aktivitetslag. Anlægget er gravet ind i en skrænt og har været overdækket, en jernudvindingshytte.

Aktivitetsslag og jernudvindingsovn

Detektorfund

Frivillige detektorfolk tilknyttet museet har jævnligt afsøgt området. Dette har resulteret i enkelte flotte fund, herunder ses to af disse.

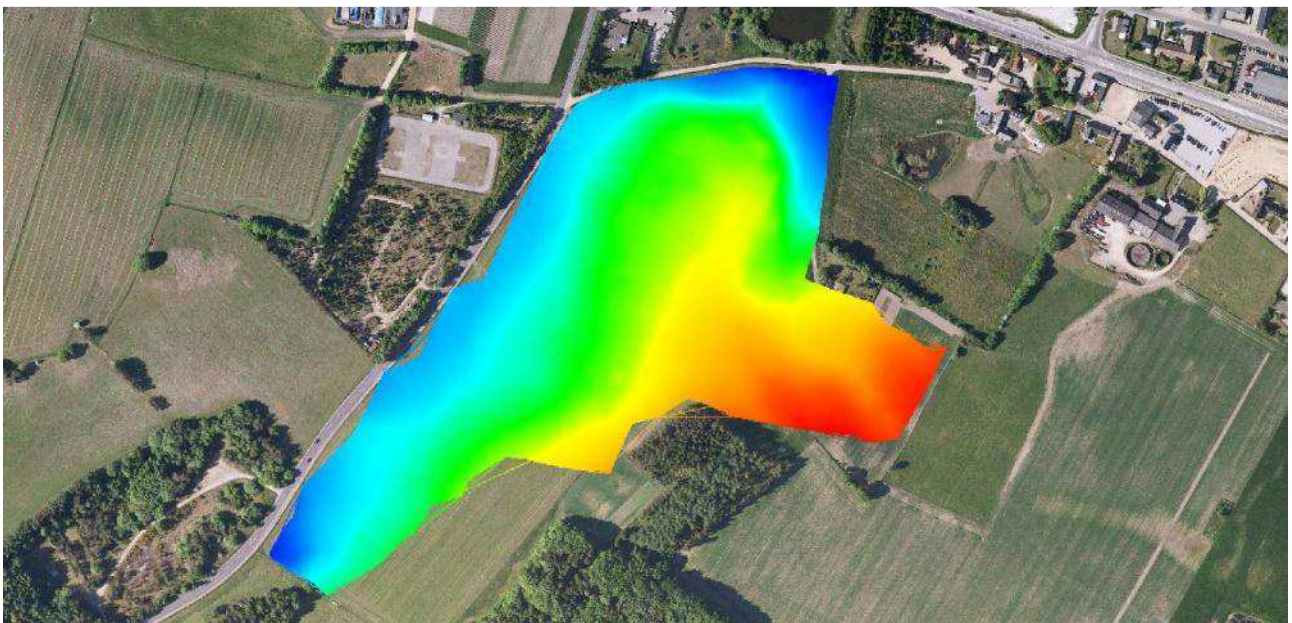
Middelalderlig madonnafigur og et dragtspænde fra vikingetiden.

Samlet afrunding på udgravningens resultater

I alt er der muldafrømmet omkring 70 000 kvadratmeter ved arkæologisk undersøgelse. Overordnet set er alle oldtidens perioder repræsenteret i ved udgravningen af Hårupgård.

Topografi

Terrænet i det berørte område veksler mellem større jævne flader og bakker med kraftige stigninger. Landskabet er tydeligt formet af sidste istids smeltevand, hvor smeltevandet har dannet render og kløfter mellem bakkerne.

Topografisk plan over matrikel 6m, 6na, 9a og 9gk. Rød 89 meter, gul 75 meter, grøn 73 meter, lys blå 71 meter og blå 65 meter over DNN.

Undergrunden skifter mellem fint gult sand og rødtligt groft grus. I den østlige del af matr. 9a fandtes mindre partier med ler. Desuden kan nævnes en gradvis mosedannelse i kanten af undersøgelsesområdet nord for matr. 9a.

På arealets vestlige del har der i nyere tid foregået en del grusgravning, der har forstyrret de forhistoriske anlæg.

Fortidsmindelandskabet

Der er i umiddelbar nærhed af de berørte matrikler kun registreret enkelte fortidsminder. Ved Hårup Bygade er der gjort fund af lerkarskår fra middelalderen (sb. nr. 254). Dertil kommer en gravhøj ved Neptunvej, som formodningsvist for længst er bortgravet (sb. nr. 119).

Umiddelbart øst for de berørte areal udgravede museet, i efteråret 2011, to bebyggelser fra henholdsvis sten- og bronzealder (SIM 33/2010 og SIM 34/2010) – sb. nr. 279 og 280.

Udgravningsdata

Sagen er journaliseret på Silkeborg Museum som SIM 4/2012 motorvejen Hårup-Låsby. Sagsansvarlige for bygherre er Kirsten Friis-Christensen.

Ansvarshavende på museet er Peter Mohr Christensen, som har stået for den indledende korrespondance.

Udgravningen blev påbegyndt tirsdag den 12/03 2012.

Undersøgelsen er foretaget af arkæologer, udgravningsledere: Kirsten Nellemann Nielsen og Peter Bye-Jensen assisteret af arkæologer Rikke Isler, Merete Dyrmosé, Kent Lauersen, Anne Brill, Jette Dau Lüthje, Esben Klinker Hansen og Mads Jylov med flere.

Udgravningens resultater er registreret løbende, og foreligger efter endt beretningsarbejde til fremvisning på museet ved anmodning. Materialet består af digitale feltplaner med notater, digitale fotos og fund.

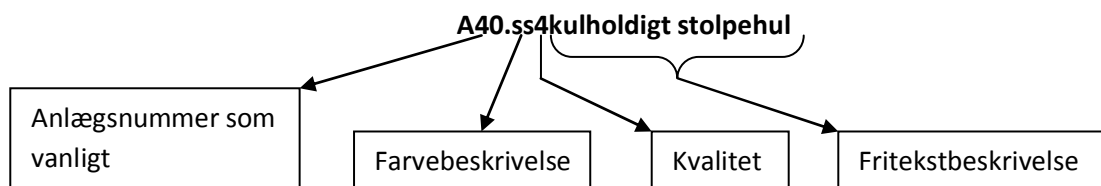
Listemateriale bliver løbende eksporteret fra M.U.D. (Museernes Udgravnings Data) og foreligger i sagsmappen, sammen med sagens skriftlige korrespondance.

Metode

Entreprenørarbejdet er foretaget af entreprenør Leo Rask Andersen, Sorring, assisteret af maskinfører John Madsen. Arbejdet er foretaget med gravemaskine, påmonteret tiltbar rabatskovl. Muld og råjord er holdt separat, således at de to jordtyper i store træk har kunnet genplaceres i korrekt orden.

Anlægsspor og forstyrrelser er indmålt med differentiell GPS, og dette materiale ligger til grund for de her viste oversigtskort.

Til projektet er der ved indmålingen anvendt et beskrivelsessystem til anlæggene, bestående af to bogstaver til en basal farvebeskrivelse, en karakter for den kulturhistoriske relevans, samt en klassifikation og beskrivelse sidst.

Herved optimeres datakvaliteten, og muligheden for at vurdere den kulturhistoriske relevans betragteligt.

Mens arkæolog og gravemaskine er ved at grave det sidste muld af et felt, bliver et hus målt ind med GPS

Fremtidigt arbejde

Med denne kulturhistoriske rapport kan udgravningen anses for afsluttet. Flere arealer er tidligere frigivet til anlægsarbejde, hele udgravningsarealet er hermed frigivet, dog bør understreges at alt jordarbejde i nærhed af udgravningen og Hårup generelt kan have arkæologisk interesse.

